

PALEO-AKTUEEL

Het Groninger Instituut voor Archeologie presenteert zijn onderzoek

29

In dit nummer oa

HOUSE STORK

DE RECONSTRUCTIE VAN EEN MESOLITHISCHE HUT

WAAR DE DODEN WOONDEN

DE SAMENHANG TUSSEN DE LOCATIES VAN
LAAT-PREHISTORISCHE URNEVELDEN EN NEDERZETTINGEN

DE VENDELHELM UIT HALLUM

EEN EXPERIMENTELE RECONSTRUCTIE

Met de jaarlijkse uitgave van *Paleo-aktueel* geven de medewerkers en studenten van het Groninger Instituut voor Archeologie inzicht in een deel van het lopende onderzoek van het instituut.

Aan dit nummer werkten mee: Marjolein Admiraal, Peter Attema, Merit Hondelink, Angelique Kaspers, Gilles de Langen, Martijn van Leusen, Elisabeth van 't Lindenhout, Johan Nicolay, Annet Nieuwhof, Bert Nijboer, Daan Raemaekers, Karla de Roest, Mans Schepers & Karen de Vries.

Redactie: Flip Kramer (coördinatie), Elisabeth van 't Lindenhout & Daan Raemaekers

Vormgeving en omslagontwerp: Siebe Boersma

Correctie Engelse samenvattingen: Xandra Bardet

Foto omslag: Het bedekken van House Stork met riet (foto Y. de Raaff). Zie artikel De Raaff.

ISBN 9789492444769

ISSN 1572-6622

Website: www.paleo-aktueel.nl

Adres van de redactie

Rijksuniversiteit Groningen
Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
Poststraat 6 9712 ER Groningen
Tel.: 050 363 6712
gia@rug.nl

Adres van de uitgever

Barkhuis Publishing
Kooiweg 38 9761 GL Eelde
Tel. 050 3080936 fax 050 3080934
info@barkhuis.nl www.barkhuis.nl

**rijksuniversiteit
groningen**

**groninger instituut
voor archeologie**

© GIA. Inlichtingen:

www.rug.nl/let/onderzoek/onderzoekinstututen/gia/publications

Paleo-aktueel 29

Rijksuniversiteit Groningen / Groninger Instituut voor Archeologie (GIA)
University of Groningen / Groningen Institute of Archaeology
& Barkhuis Publishing
Groningen, 2018

Inhoud

<i>HOUSE STORK. DE RECONSTRUCTIE VAN EEN MESOLITHISCHE HUT</i> Yannick de Raaff	1
DE EERSTE RESULTATEN VAN DE VELDSURVEY IN AYIOS VASILIOS (LACONIË, GRIEKENLAND) Corien Wiersma	11
WAAR DE DODEN WOONDEN. DE SAMENHANG TUSSEN DE LOCATIES VAN LAAT- PREHISTORISCHE URNENVELDEN EN NEDERZETTINGEN Nynke de Boer	19
Q130: SURVEYS OP HET TERREIN VAN EEN HELLENISTISCHE EN ROMEINSE BOERDERIJ IN ZUID-ITALIË Martijn van Leusen & Neeltje Oome	27
CROPMARKS IN HET TIBERDAL: ONDERZOEK NAAR GEBRUIK EN BEWONING VAN DE TIBERVALLEI NABIJ CRUSTUMERIUM IN DE ROMEINSE TIJD Tom Trienen & Peter Attema	35
EEN GEHOORKAPSEL VAN EEN GRIJZE WALVIS (<i>ESCHRICHTIUS ROBUSTUS</i>) UIT WIJSTER (DR.) Wietske Prummel, Lisette de Vries, Frits Laarman & Youri van den Hurk	43
EEN VONDST VAN GROOT BELANG: DE BOOT VAN BRITSUM (FR.) Annet Nieuwhof & André van Holk	51
DE VENDELHELM UIT HALLUM: EEN EXPERIMENTELE RECONSTRUCTIE Johan Nicolay & Sebastiaan Pelsmaeker	61
ETHNOARCHEOLOGIE IN NOORD-CANADA: HOE KLIMAATVERANDERING EN KOLONIALISME DE TRADITIONELE MANIER VAN LEVEN VAN DE INUIT HEBBEN BĒINVLOED VAN 1300 N.CHR. TOT NU Sean P.A. Desjardins	71
UITPUTTEND ONDERZOEK. DE ONTDEKKING VAN EEN VERGETEN 19 ^{DE} -EEUWSE WELPUT TE BOAZUM (FR.) Yftinus van Popta & Remco Bronkhorst	77
WAT DE YESSER NONNEN ATEN: VOEDSELCONSUMPTIE IN EEN CISTERCIËNZER NONNENKLOOSTER TE ESSEN, GRONINGEN Morvenna van Rijn, Francis Koolstra & Stijn Arnoldussen	85

AARDEWERK VAN KLOOSTER YESSE: SOBER OF CHIC? Fardau Mulder	95
AAN TAFEL IN HET OUDE MANNENHUIS TE DELFT Merit Hondelink	103
ARCHEOLOGIE IN MUSEA: EEN PASSEND VERLEDEN VOOR DE SAMI? Mathilde van den Berg	115

Archeologie in musea: een passend verleden voor de Sami?

Mathilde van den Berg¹

“Wie het verleden beheert, regeert de toekomst; wie het heden regeert, beheert het verleden”. Het bekende citaat van George Orwell uit zijn dystopische roman *1984* is niet enkel fictie. Cultureel erfgoed en musea zijn in staat om een identiteit te creëren, in plaats van deze alleen te definiëren (Magga 1995: 16). Bovendien zijn musea, en hoe archeologie in musea wordt gebruikt, een product van onze hedendaagse maatschappij en niet louter objectieve reflecties van kennis (Merriman 1999: 4). Dat geldt ook voor de beelden die worden gepresenteerd van inheemse groepen in een museum. Deze beelden hebben consequenties voor de publieke en politieke attitudes ten opzichte van deze groepen (Damm 2005). Dit is ook het geval voor de Sami.

De Sami zijn een bevolkingsgroep woonachtig in het noorden van Noorwegen, Zweden en Finland. Hoewel tegenwoordig maar een kleine groep van de Sami rendieren hoedt en nomadisch is, worden zij vooral nog veelal hiermee geassocieerd (Spangen *et al.* 2015). Ook zijn er veel culturele waarden verbonden aan het rendierhoeden en het leven van herders; voor de Sami en de buitenwereld is het hoeden van rendieren een sterk etnisch kenmerk en een teken van ‘Samiheid’ (Webb 2006). Dit komt waarschijnlijk doordat rendieren tot de Tweede Wereldoorlog het belangrijkste waren in het levensonderhoud van de Sami (Webb 2006). Uit historische bronnen weten we echter dat hun bestaan vaak gebaseerd was op visserij, jacht, akkerbouw, veeteelt en het hoeden van rendieren op kleine schaal.

De hedendaagse Sami zijn goed geïntegreerd in de samenlevingen van de landen waarin ze nu leven, zijn goed opgeleid, hebben een lage mate

van werkeloosheid en hoge levensstandaarden (Spangen *et al.* 2015). Niettemin bestaan er nog steeds geschillen aangaande de algemene acceptatie van de identiteit en culturele expressie van Sami en hun recht op zelfbeschikking en landgebruik. Dit heeft zijn oorsprong in de eeuwen van actieve culturele onderdrukking van de Sami-identiteit en juist de actieve culturele expressie van de meerderheidsbevolking van de naties waarin zij leven (Spangen *et al.* 2015).

Musea en de artefacten die zij tentoonstellen spelen vanaf de jaren zeventig van de 20ste eeuw een actieve rol in de creatie van kennis en identiteit van de Sami. Musea hebben een grote impact op hun inheemse cultuur, en hebben ook aspecten van de Sami gemeenschap en hun wereldbeeld veranderd (Webb 2006). Dit artikel analyseert de manier waarop meerderheidsmusea (musea gerelateerd aan de landen waarin de Sami wonen) en minderheidsmusea (beheerd door de Sami) informatie en kennis verstrekken over het verleden van de Sami, met een focus op de rol die archeologie hierin speelt. Ik ga in op de vraag hoe archeologie wordt gebruikt in meerder- en minderheidsmusea aangaande beeldvorming van de Sami en hun verleden.

Veranderlijk vs. onveranderlijk

Een veelvoorkomende worsteling in de beeldvorming van inheemse groepen is de keuze tussen het neerzetten van een ‘onveranderlijke’, of juist een ‘veranderlijke’ cultuur. Beide benaderingen kunnen een grote impact hebben op de politieke situatie van de minderheidsgroep in kwestie. Na een veelal geforceerde assimilatie van een inheemse groep van tientallen of honderden jaren,

kan het neerzetten van een onveranderlijke cultuur een werktuig worden in de handhaving van cultureel onderscheid tussen de inheemse groep en de meerderheidsbevolking. Dit kan noodzakelijk worden geacht om zichtbaar te worden, aandacht te vragen voor hun sociale en economische situatie, en om een beroep te doen op gelijke rechten (Damm 2005). Dit is ook wel wat Olsen (2003) het gebruik van ‘emblematische’ tekens noemt. Inheemse groepen kunnen zoveel gaan hangen op het stereotype, in dit geval ‘Samiheid’, dat wanneer dit stereotype beeld niet gevonden wordt, mensen van de minderheidsgroep niet als inheems worden beschouwd (Olsen 2003).

Met andere woorden: het neerzetten van een ‘onveranderlijke’ cultuur biedt meer politieke zekerheid, maar heeft als nadeel dat 1) leden van de inheemse groep als relictten uit het verleden worden neergezet, en 2) er geen ruimte is voor culturele heterogeniteit binnen dit stereotype. Het neerzetten van een ‘veranderlijke’ cultuur biedt meer inclusiviteit en waarheidsgetrouwe representatie van de inheemse cultuur uit beide het verleden en het heden, maar heeft als groot nadeel dat de inheemse groep minder beroep kan doen op haar onderscheidend vermogen voor politieke doeleinden.

Musea en de Sami

In het licht van de veranderlijke vs. onveranderlijke cultuur, is het interessant te onderzoeken hoe de Sami zichzelf en hun verleden neerzetten. Een medium waarin het verleden én het heden gepresenteerd worden, zijn musea. Pas recentelijk is erkend dat musea niet alleen kennis reflecteren (Merriman 1999: 4; Webb 2006), maar ook actieve producenten zijn van (sociale) kennis en de communicatie van ideeën (Moster 2010).

In de context van de Sami spelen musea en de artefacten die zij tentoonstellen een actieve rol in de creatie van kennis en identiteit, en zijn vanaf de jaren 70 een belangrijke speler in het creëren van ‘Samiheid’. Musea hebben een grote impact op hun inheemse cultuur en hebben ook aspecten

van de Samigemeenschap en hun wereldbeeld veranderd (Webb 2006). Dit maakt musea een zeer geschikt podium om de kwesties rondom de representatie en perceptie van de Sami beter te onderzoeken.

In Noorwegen, Finland, en Zweden zijn er zowel meerder- als minderheidsmusea. De meerderheidsmusea zijn gerelateerd aan de landen waarin de Sami wonen en worden gerund door de meerderheidsbevolking. De minderheidsmusea zijn vaak kleinere regionale musea die volledig gerund worden door leden van de Samigemeenschap. Deze verschillende manieren waarop deze musea de Sami neerzetten, kunnen worden vergeleken.

Recentelijk zijn er twee papers gepubliceerd over de representatie van de Sami in huidige musea. Levy (2006) onderzocht vier nationale en regionale meerderheidsmusea uit de grote steden, en drie musea die door de Sami zelf beheerd worden. De meerderheidsmusea waren het Nationale Museum van Finland in Helsinki, het Museum van Noord Ostrobothnia in Oulu, Finland, Het Nationale Museum van Oudheden in Stockholm, Zweden, en het Nordisch Museum in Stockholm. De onderzochte musea die door de Sami worden beheerd zijn het Siida Sami Museum in Inari, Finland, het Ajtte Zweedse Berg en Sami Museum in Jokkmokk, Zweden, en het Sami Museum in Karasjok, Noorwegen.

Webb (2006) onderzocht vijf Samimusea en analyseerde de collecties in de Sami Collecties (die door Levy het Sami Museum wordt genoemd) in Karasjok, het Varanger Sami Museum in Varangerbotn, Noorwegen, het Siida Sami Museum, het Ajtte Zweedse Berg en Sami Museum, en het Kautokeino Museum in Kautokeino, Noorwegen. In de volgende paragraaf ga ik in op hoe de Sami worden neergezet in de hierboven genoemde musea en hoe archeologie wel of niet gebruikt wordt om een beeld van hen te schetsen. Vervolgens zet ik de contrasterende en corresponderende boodschappen van de Sami- en meerderheidsmusea uiteen. Ik betrek het Siida

museum niet in mijn analyse, omdat over dit museum niet genoeg informatie beschikbaar was om het betekenisvol te analyseren.

Meerderheidsmusea

In Helsinki worden de Sami enkel zijdelings genoemd in de tentoonstelling over de prehistorie en wordt de beperkte tijdsperiode waarin zij aanwezig zijn, namelijk van ongeveer de 18de tot de 20ste eeuw, benadrukt, waarbij het verslag meer etnografisch is dan historisch. De tentoonstelling over de cultuur van de Sami is op een andere verdieping dan de tentoonstelling over de prehistorie. In de afdeling over de IJzertijd worden de Vroege Sami IJzertijd en de Late Sami IJzertijd kort genoemd, waarbij verteld wordt dat er niet veel over bekend is. Behalve dit wordt er niet meer informatie geleverd en wordt er ook niet duidelijk gemaakt of er artefacten zijn die in verband staan met de Sami. Er is één geval waarbij een valkuilsysteem wordt genoemd dat voor de rendierjacht gebruikt werd. Alhoewel dit volgens de eerste schriftelijke documentatie de Sami waren, wordt er in het museum niet genoemd wie met dit systeem jaagde. Ook worden er enkele Samikostuums tentoongesteld, maar niet in dezelfde galerij die over de geschiedenis van de Finnen gaat. De *kota*, de tent van rendierhuiden die de Sami gebruiken tijdens hun migraties, wordt midden in de tentoonstellingsruimte tentoongesteld en geeft de Sami weer als rendierhoeders (Levy 2006).

In Oulu en in het Nationale Museum van Oudheden in Stockholm zijn de Sami volledig buiten het nationaal-historische verhaal gelaten. In het Nationale Museum van Oudheden worden de Sami niet genoemd in de galerijen over de Bronstijd en de IJzertijd. In het Nordisch Museum in Stockholm worden ze in een etnografisch heden geplaatst dat statisch lijkt door de Sami weer onveranderlijk met rendieren te verbinden. En ook in Oulu worden de Sami helemaal niet vermeld in de tentoonstellingen over de prehistorie; de exhibitie over de Samicultuur bevindt zich op een andere verdieping. Hierin wordt een

beperkte tijdsperiode van Samische aanwezigheid benadrukt die meer etnografisch dan historisch is, namelijk van ongeveer de 18de tot de 20ste eeuw. Ook worden in alle musea *kota*'s tentoongesteld, zodat de Sami onlosmakelijk verbonden lijken met het hoeden van rendieren (Levy 2006).

Minderheidsmusea

In Ajtte krijgen de Sami enigszins tijddiepte. De tentoonstellingsruimtes vormen een beeld van een onveranderlijke Samicultuur, maar ook de ontwikkelingen worden besproken. Dit gebeurt onder andere door het plaatsen van menselijke beelden in een rij, waarin het eerste beeld een mesolithische visser moet voorstellen en het laatste een moderne Sami (Levy 2006; Webb 2006). Ook zijn de muren in een kamer beschilderd met rotskunstmotieven. Ajtte heeft een tentoonstelling genaamd *Laponia Heritage*, waar prehistorische voorwerpen worden vergeleken met Samivoorwerpen met vermoedelijk dezelfde functie. Hiermee suggereert het museum dus duidelijk continuïteit (Webb 2006). Ajtte is het enige Samimuseum dat een Sami sjamaantrimmel in zijn tentoonstelling heeft, en brengt ook de inbezitneming van deze voorwerpen door kolonialisten onder de aandacht (Webb 2006).

In het Kautokeino Museum, met betrekking tot archeologie, is er een reproductie van een prehistorische boot en een vuurstenen pijlpunt met een heft (Webb 2006). In Karasjok zijn afbeeldingen van rotstekeningen en symbolen van Samitrommels op de muren geschilderd, welke een continuïteit van de Samische bezetting impliceren van de prehistorie tot de moderne tijd. Er worden slechts een paar (traditionele) artefacten tentoongesteld met weinig schriftelijke informatie (Levy 2006; Webb 2006).

In Inari worden prehistorische artefacten of reconstructies hiervan tentoongesteld, en deze worden duidelijk in verband gebracht met de Sami. Het museum in Inari is tegelijkertijd een natuurcentrum en sommige artefacten worden dan ook weergegeven als een kenmerk in het landschap.

Fig. 1. De tentoonstelling in Karasjok is kenmerkend van hoe de Sami worden neergezet en zichzelf neerzetten: als rendierhoeders. De kota, een rendier, en een slede zijn aanwezig. (Foto afkomstig van Ajtte 2017).

De informatie over de prehistorie in Inari wordt echter wel op een cultuurhistorische wijze aangeboden: golven van binnendringende groepen worden in verband gebracht met veranderingen in materiële cultuur. Deze benadering staat haaks op de theorie dat de Sami etniciteit zich ontwikkelt zou kunnen hebben binnen Fennoscandiavië zelf (Webb 2006). Verder is de tentoonstelling thematisch en doet het voorkomen alsof de Samicultuur onveranderd is gebleven, tot aan de moderne tijd. Dit wordt duidelijk gemaakt door bijv. een sneeuwscooter aan een slee vast te binden, gevuld met moderne consumptiegoederen (Webb 2006).

In het Varanger Sami Museum is de tentoonstelling chronologisch, maar wordt thematisch gepresenteerd. Het begint met de eerste menselijke bezetting in de regio's, besteedt dan aandacht aan de Middeleeuwen en eindigt met het leven in de 18de en 19de eeuw van de Sami aan de kust. Hier wordt rendierenhoeden gepresenteerd als een afzonderlijk thema en het idee van verandering wordt opgeroepen door het naast elkaar plaatsen van voorwerpen van Sami vóór en na de jaren 1950 met betrekking tot het hoeden van rendieren. In Varanger is er een aanzienlijke weergave van prehistorisch archeologisch materiaal uit het gebied, zoals gereedschappen van botten en geweien, en aardewerkscherven en vuursteen. Het museum vermeldt ook niet expliciet dat het

Fig. 2. De menselijke beelden in Ajtte; van het Mesolithicum tot aan de Moderne Tijd. Dit geeft de Sami tijdsdiepte. (Foto afkomstig van TripAdvisor 2018).

archeologische materiaal in het museum deel uitmaakt van het Samiverleden. Het suggereert echter wel dat er verbindingen zijn tussen de vroege bewoners van het gebied en de huidige Sami gemeenschap (Webb 2006).

Analyse

In alle Samimusea wordt hun geschiedenis en cultuur in nauw verband gebracht met de natuur en het klimaat van Lapland (Levy 2006; Webb 2006) (zie Tabel 1). De tentoonstellingen in de Samimusea zijn minder lineair dan de tentoonstellingen in de meerderheidsmusea. De lay-out van het museum in Ajtte heeft bijv. de vorm van een rendierkraal (Levy 2006). In hun musea verklaren de Sami zelf dat ze 'sinds mensenheugenis' in het gebied hebben gewoond (bijv. Mulk 1997: 10), en komt archeologie aan bod in de vorm van rotskunstmotieven, mesolithische mensbeelden, de trommel van de sjamaan, een prehistorische boot, en andere prehistorische voorwerpen.

Hiermee lijkt het op het eerste gezicht zo dat de tijdsdiepte van de Sami wordt bevestigd, maar dit wordt soms door andere delen van de exhibitie weer impliciet tegengesproken. In Inari wordt namelijk de ontwikkeling van de Samicultuur cultuurhistorisch voorgesteld, wat betekent dat de Samicultuur een gevolg is van binnendringende groepen waaraan de (proto-)Sami zich cultureel

Tabel 1. Een overzicht van de musea en de kenmerken van hun tentoonstellingen.

Museum	Archeologie	Prehistorie	Etnografisch	Sjamanisme	Nomadisme	Rendieren	Natuur	Vorm
Sami								
Ajtte	Ja	Ja		Ja	Ja, en kota's	Ja	Ja	Chronologisch
Inari	Ja	Ja, maar niet Sami	Ja		Ja, en kota's	Ja	Ja	Thematisch
Karasjok	Ja	Ja		Ja	Ja, en kota's	Ja	Ja	Thematisch
Kautokeino	Ja	Ja			Ja, en kota's	Ja	Ja	Thematisch
Siida					Ja, en kota's	Ja	Ja	Thematisch
Varanger	Ja	Ja	Ja		Ja, en kota's	Ja	Ja	Chronologisch en thematisch
Meerderheids								
Helsinki	Nee	Zijdelings genoemd	Ja		Ja, en kota's	Ja	Nee	
Oulu	Nee	Nee	Ja		Ja, en kota's	Ja	Nee	
Stockholm, Nordisch	Nee	Nee	Ja		Ja, en kota's	Ja	Nee	
Stockholm, NMO	Nee	Nee	Ja		Ja, en kota's	Ja	Nee	

assimileren, in plaats van dat de Sami etniciteit zich binnen Fennoscandinavië zelf ontwikkelde. Ook zijn de tentoonstellingen in Karasjok, Kautokeino, en Ajtte thematisch – in plaats van chronologisch – waardoor hun cultuur statisch en onveranderlijk lijkt. Bovendien worden de Sami in alle Samimusea onlosmakelijk verbonden met het hoeden van rendieren, door de *kota*, de sneeuwscooter, en rendieren te tonen.

In de meerderheidsmusea wordt archeologie nauwelijks gebruikt om de Sami tijdsdiepte of culturele heterogeniteit te geven. Ze worden veelal in een etnografisch verleden geplaatst en worden ook etnografisch weergegeven. Materiële cultuur die vanuit archeologisch perspectief als Sami wordt gezien, wordt binnen de meerderheidsmusea niet als zodanig erkend of in ieder geval niet expliciet gekoppeld. Archeologie speelt met betrekking tot de Sami dus een beperkte rol in de meerderheidsmusea, terwijl etnografie een prominente rol speelt. In de meerderheidsmusea worden dezelfde objecten gebruikt als in de

Samimusea om de Sami te representeren, namelijk de sneeuwscooter, rendieren, en de *kota*.

In de besproken musea worden de Sami als 'onveranderlijk sinds het begin der tijden' weergegeven. Het gebrek aan archeologie in de meerderheidsmusea, de onderminning van de heterogeniteit van de Samicultuur door hen weer te geven als rendierhoeders, de presentatie van een onveranderlijke Sami in de meerderheids- en Samimusea, en een thematische en/of non-lineaire weergave van de Samicultuur dragen alle bij aan het beeld dat de Samicultuur een statische entiteit is. Dit is deels te wijten aan het feit dat in het verleden de Sami relatief genegeerd werden in archeologisch onderzoek (Broadbent 2004) en dus werden gedefinieerd door etnologie en geschiedenis (Olsen 1994 geciteerd in Broadbent 2004). Anderzijds is dit toe te schrijven aan eigenaardige karakteristieken van de Samicultuur omtrent tijd, geheugen en materieel erfgoed, die niet overeenkomen met de Westerse opvattingen van het verleden.

Tijd, geheugen en materiële cultuur

De Sami hebben een andere zienswijze dan Westerse archeologen wat betreft de belevenis en rol van materiële cultuur. Ten eerste heeft een object zonder landschappelijke context voor hen minder betekenis, en ten tweede verdwijnen kenmerken en tradities (en kennis en betekenis van materieel erfgoed) uit het collectief geheugen als zij geen functie meer hebben. Bovendien staat het tijdsconcept van de Sami haaks op het Westerse tijdsconcept. Beide hebben grote gevolgen voor de verhaalstructuur van het Samiverleden: de Sami zetten hun cultuur voor een groot deel neer als statisch en onveranderlijk.

Webb (2006) en Levy (2006) merkten op dat de Samimusea erg gericht waren op de natuur en het landschap en dat de tentoonstellingen ook minder chronologisch en lineair zijn dan de meerderheidsmusea. Dit is toe te schrijven aan hun begrip van tijd en de manier waarop zij hun materieel cultureel erfgoed waarderen. Voorts bestaan er duidelijke ideeën over wat wel en niet als Sami moet worden beschouwd, ook al komt dat niet overeen met wat vanuit de archeologie Sami genoemd wordt.

In tegenstelling tot het Westerse lineaire tijdsbegrip, hebben de Sami van oudsher een circulair tijdsbegrip, dat dan ook als een ring wordt voorgesteld. Dit tijdsbegrip is gebaseerd op de terugkerende seizoenen en de hierbij behorende veranderende omgeving waarin praktische activiteiten rond jagen, vissen en het fokken van dieren zijn verankerd. Hoewel het christendom ook invloed heeft gehad op de Samicultuur, blijven de elementen van deze oude vorm van tijdsrekening nog bestaan (Norlander-Unsgaard 1987). Bovendien werd de tijd gemeten in relatie tot significante gebeurtenissen, zoals de jaarlijks terugkerende berenjacht of bronsttijd, die met de natuur te maken hadden. Norlander-Unsgaard (1987) noemt dit de ecologische tijdsrekening van de Sami. Dit heeft tot gevolg dat de tijd zoals waargenomen door de Sami geen schaal is en was, maar eerder een context; een ecologisch circulaire context die jaarlijks terugkeert.

Hieruit volgt dat er geen oud of ver verleden is, maar eerder een geschiedenisparallel met betrekking tot de hedendaagse wereld (Bergman 2006).

Bovendien heerst er een gemeenschappelijk beeld bij de Sami dat losse cultuurhistorische objecten minder belangrijk zijn om te behouden dan de relaties tussen culturele elementen en het landschap. Zonder de setting van het landschap gaat de betekenis en significantie van dat object dat tentoongesteld wordt in een museum of op een andere locatie, of zelfs misschien enkel toegankelijk gemaakt in het landschap voor een groter publiek, verloren of wordt verminderd. Deze zienswijze, namelijk met een sterkere nadruk op de plaats/ruimte in plaats van tijd/tijdperk, wijkt dus af van de heersende westerse zienswijze op cultureel erfgoed en archeologisch onderzoek (Falch & Skandfer 2004).

Bergman (2006) schrijft dat ze leden van de Samigemeenschap ontmoette die bepaalde oude overblijfselen niet relateerden aan hun cultuur, terwijl ze dat vanuit een archeologisch perspectief wel zijn. Een illustratie hiervan zijn grote rijen rechthoekige haarden met steenvullingen die variëren van de Late IJzertijd tot de Vroege Middeleeuwen. Oudere informanten ontkenden dat ze van oorsprong Sami waren, omdat 'Sami nooit zulke haarden hebben gebouwd' (Bergman 2006: 156). Hetzelfde geldt voor de valkuilen die werden gebruikt vanaf het Mesolithicum tot de 17de eeuw voor het jagen op rendieren en elanden. Zelfs op een mythologisch niveau weten de oudere informanten geen enkele traditie gerelateerd aan deze kenmerken (Bergman 2006).

Kenmerken en tradities die zijn vervangen en niet meer worden gebruikt, verdwijnen blijkbaar uit het collectieve geheugen. Er zijn duidelijke ideeën over wat wel en niet als Sami moet worden beschouwd. Volgens Bergman (2006) is dit een weerspiegeling van een statische, onveranderlijke en in zekere zin tijdloze Samicultuur. In deze context lijkt het niet meer dan logisch dat Sami zichzelf presenteren als statisch en tijdloos. Eenmaal verdwenen uit het sociale geheugen verliezen tradities en functies

hun betekenis. Het Varanger Museum is zelfs door enkele Sami bekritiseerd vanwege de weergave van prehistorische culturele overblijfselen. Sommigen zijn van mening dat een Samimuseum deze periode (van het verleden) niet in beschouwing zou moeten nemen. Hoewel het museum niet expliciet vermeldde dat er een verband bestaat tussen het prehistorische materiaal uit de regio en de hedendaagse Sami, suggereerde ze het impliciet door het in het museum te plaatsen (Webb 2006).

Evenzo werden in het Nationale Museum van Finland in Helsinki de valkuilen die werden gebruikt voor de rendierjacht niet expliciet aan de Sami gekoppeld. In het licht van de kritiek op het Varanger museum lijkt dit geen nalatigheid te zijn geweest. In het geval van Varanger bestaan er tegenstrijdige ideeën binnen de Samigemeenschap over wat belangrijk is om te laten zien over de Samicultuur, en over wat als Sami moet worden beschouwd. Gelijkerwijs kunnen er tegenstrijdige ideeën bestaan tussen leden van de Samigemeenschap en archeologen.

De Sami- en meerderheidsmusea maken dus beide gebruik van een emblematische en onveranderlijke Sami, die deels lijkt voort te komen uit het cultuurbegrip van de Sami zelf. Dit heeft gevolgen voor hoe het publiek én de Sami hun cultuur (gaan) zien. Binnen de musea wordt de moderne Sami gedefinieerd als rendierhoeder en worden ze etnografisch weergegeven, als relicten uit het verleden. De sneeuwscooter is echter ook belangrijk materieel in de tentoonstellingen, en dat geeft wat modern tegenwicht. Maar hoe past archeologie in het verhaal van de Sami?

Westers archeologisch onderzoek en dissociatie

Er bestaan meerdere tegenstellingen tussen de essentie van archeologisch onderzoek en wat daarmee wordt neergezet, en hoe de Sami hun (materiële) cultureel erfgoed zien. Zoals in de vorige paragraaf besproken is, werkt archeologie ten eerste met een chronologische tijdsvolgorde, wat in contrast staat met het circulaire tijdsbegrip van

de Sami. Ten tweede duidt archeologie etniciteit aan de hand van materiele cultuur, en dat is erg eenzijdig. Zij legt focus op de materiële cultuur waarvan, vanuit wetenschappelijk oogpunt, wordt vastgesteld of dat wel of niet tot Sami behoort, terwijl de Sami zichzelf daar niet altijd in herkennen. Ten derde haalde de archeologie in het verleden en haalt een groot deel van de archeologie van het heden het materieel erfgoed uit zijn oorspronkelijke context door opgraving, hoewel de Sami juist waarde hechten aan het materieel erfgoed *in* het landschap (hedendaagse technieken kunnen hier weliswaar een uitkomst bieden).

Is archeologie dan wel een geschikt instrument voor het communiceren van de Sami-identiteit(en) en haar verleden? Een cultuur representeren die zichzelf niet in de archeologische objecten of wetenschappelijke kennis herkent, heeft te maken met de westerse notie van authenticiteit, en kan leiden tot dissociatie. Ons idee van authenticiteit (wetenschap) wordt belangrijker gevonden in het toekennen van culturele waarde aan erfgoed. De wetenschappelijke focus ligt op tastbare dingen en op de kenmerken van materiële bewijzen (Andrews & Buggey 2008), en vertrouwt vooral de materiële waarneembare wereld in plaats van de spirituele en experiëntiële wereld (Atalay 2006). Dit komt niet altijd overeen met opvattingen over het verleden door inheemse gemeenschappen.

Het proces van dissociatie maakt van het verleden een archeologisch geconstrueerd verleden, dat betrekking heeft op de opvatting dat we alleen via archeologische inzichten het verleden kunnen kennen, door het gebruik van westerse wetenschappelijke methoden (McNiven & Russell 2007: 7). Dit kan doorgaan tot het punt dat één systeem van kennis (archeologie) een ander alternatief systeem van kennis aantast en onderdrukt, bijv. inheemse kennis over het verleden (Gero 1989: 97).

Het is dus zeer twijfelachtig of we kunnen spreken van traditioneel archeologisch onderzoek als representatie van de ‘inheemse geschiedenis’

(bijv. Damm 2005). Er zijn ook andere dragers van het verleden. Zoals in het geval van de Sami hun orale geschiedvertellingen, mythen, sagen, en hun visie op en verhalen over het landschap. Musea zouden er goed aan kunnen doen de velden buiten etnografie en archeologie te verkennen. Bovendien zijn er buiten musea ook nog andere media om een cultuur kenbaar te maken: denk aan films en games, waarbij de kijker of speler verbonden wordt met datgene wat hij of zij te zien krijgt op een mogelijk diepere manier dan met traditionele musea en tentoonstellingen. Bij deze films en games komt ook kijken wat in de orale vertellingen van de Sami zo belangrijk was voor het doorgeven en onthouden ervan: een goed verhaal.

A Sami past

The Sami are still struggling for general acceptance of their identity and cultural expression. They are the indigenous population of Fennoscandia, and although now mostly associated with reindeer herding, historically their subsistence was based mostly on fishing, hunting, agriculture, animal husbandry, and only small-scale reindeer herding. In this paper it is probed how contemporary majority and Sami museums convey information about the Sami and their past, with a special focus on the role of archaeology. This is important because museums have an active role in the creation of knowledge and identity. There are several discrepancies between what archaeology is and can present, and how the Sami see their culture and past. Archaeology works with linear time, and focuses on material culture that is, landscape-wise, taken out of context. By contrast, Sami culture emphasizes the importance of material culture within the landscape, feels affiliated with circular time and nature, and does not accept all material culture that archaeology classifies as Sami. In the case of the Sami, archaeology is a less-than-ideal way to communicate about their past and culture.

Noten

1. Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen, mathilde.van.den.berg.1@gmail.com.

Literatuur

- Ajtte 2017. Tidens gang. (<http://www.ajtte.com/utst/tidens-gang>).
- Andrews, T.D. & S. Buggey, 2008. Authenticity in aboriginal cultural landscapes. *APT Bulletin* 39:2/3, 63-71.
- Atalay, S., 2006. Indigenous archaeology as decolonizing practice. *American Indian Quarterly*, 30:3/4, Special Issue: Decolonizing Archaeology, University of Nebraska Press, 280-310.
- Bergman, I., 2006. Indigenous Time, Colonial History: Sami Conceptions of Time and Ancestry and the Role of Relics in Cultural Reproduction, *Norwegian Archaeological Review* 39:2, 151-161.
- Broadbent, N.D., 2004. *Sami prehistory, identity and rights in Sweden*. Paper given at the Northern Research Forum, Yellowknife.
- Damm, C., 2005. Archaeology, Ethno-history and Oral Traditions: Approaches to the Indigenous Past, *Norwegian Archaeological Review* 38:2, 73-87.
- Falch, T. & M. Skandfer, 2004. Sami cultural heritage in Norway: Between local knowledge and the power of the state. *Northern ethnographic landscapes: Perspectives from circumpolar nations*, 356-375.
- Gero, J., 1989. Producing prehistory, controlling the past: The case of New England beehives. In: V. Pinsky & A. Wylie (red.), *Critical Traditions in Contemporary Archaeology*, Cambridge: Cambridge University Press, 96-103.
- Levy, J.E., 2006. Prehistory, Identity, and Archaeological Representation in Nordic Museums. *American Anthropologist* 108:1, 135-147.

- Magga, O.H., 1995. Museums and cultural diversity: indigenous and dominant cultures. *Proceedings of the XVIIth International Council of Museums General Conference on 'Museums and Communities'*, Stavanger, Norway, ICOM, 16-18.
- McNiven, I.J. & L. Russell, 2005. *Appropriated Pasts: Indigenous Peoples and the Colonial Culture of Archaeology*. Lanham: AltaMira Press.
- Merriman, N., 1999. Introduction. In N. Merriman (red.), *Making early histories in museums*, London and New York, Leicester University Press, 1-11.
- Moster, S., 2010. The devil is in the detail: Museum displays and the creation of knowledge. *Museum Anthropology* 33:1, 22-32. The American Anthropological Association.
- Mulk, I.M., 1997. *Sami Cultural Heritage in the Laponian World Heritage Area*. Jokkmokk, Sweden: Ajtte, Swedish Mountain and Sami Museum.
- Norlander-Unsgaard, S., 1987. On time-reckoning in old Sami culture. Sami Religion. Based on Papers read at the Symposium on Sami Religion held at Abo, Finland, on the 16th – 18th of August 1984. In: T. Ahlbäck (red.), *Saami religion*. Stockholm, 81–93.
- Olsen, B., 1994. *Bosetning og samfunn i Finnmarks forhistorie*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Orwell, G., 1949. 1984. New York: Signet Classic.
- Spangen, M., A.-K. Salmi & T. Äikäs, 2015. Sámi archaeology and postcolonial theory – An introduction. *Arctic Anthropology* 52:2, University of Wisconsin Press, 1-5.
- TripAdvisor, 2018. De Samiske samlinger – Saami museum in Karasjok: culture historical exhibition. (https://www.tripadvisor.com/LocationPhotoDirectLink-g668798-d8378795-i208779498-De_Samiske_Samlinger_Saami_museum_in_Karasjok-Karasjok_Karasjok_Municipa.html).
- Webb, S., 2006. Making museums, making people: the representation of the Sámi through material culture. *Public Archaeology* 5:3, 167-183.

